

שומר שמסר לשומר

ראש הישיבה הרב אליהו בלום

הגמרא בבבא מציעא (ל"ו ע"א) מביאה את מחלוקת האמוראים ביחס לשומר שמסר לשומר אחר את החפץ שקיבל לשמירה:

איתמר: שומר שמסר לשומר - רב אמר פטור, ורבי יוחנן אמר חייב.

בהמשך מברר אב"י את שיטתם של רב ורבי יוחנן:

אמר אב"י: לטעמיה דרב לא מבעיא שומר חנם שמסר לשומר שכר, דעלווי עלייה לשמירתו. אלא אפילו שומר שכר שמסר לשומר חנם, דגרועי גרעה לשמירתו - פטור. **מאי טעמא? דהא מסרה לנן דעת.** ולטעמיה דרבי יוחנן, לא מבעיא שומר שכר שמסר לשומר חנם דגרועי גרעה לשמירתו, אלא אפילו שומר חנם שמסר לשומר שכר, דעלווי עלייה לשמירתו - חייב. דאמר ליה **אין רצוני שיהא פקדוני ביד אחר.**

בסופו של ענין (שם ע"ב) מסכם רבא את הסוגיה:

הלכתא: שומר שמסר לשומר - חייב. לא מבעיא שומר שכר שמסר לשומר חנם, דגרועי גרעה לשמירתו. אלא אפילו שומר חנם שמסר לשומר שכר - חייב, מאי טעמא? דאמר ליה **את מהימנת לי בשבועה, האיך לא מהימן לי בשבועה.**

כלומר רבא פוסק בפשטות כרבי יוחנן אך לא כטעמיה כפי שמובא בדברי אב"י, אלא מסיבה אחרת והיא הנאמנות של השומר כמברר למפרע את האמת על ידי שבועתו. ונפקא מינה ברורה בין דעות רבא ואב"י היא במקרה שהאמת מבוררת ואין צורך לישבע שאז לרבא פטור ולאב"י (אליבא דרבי יוחנן) חייב. ואכן תוספות (שם ע"ב, ד"ה 'את מהימנת') אומר:

ולכך היכא שהשומר הראשון יכול לישבע על האונס או שהיו עדים בדבר פטור ואפילו מסר לחש"ו ומתה ברשותם כיון דאף בבית שומר הראשון היתה מתה דמלאך המות מה לי הכא מה לי התם כו' וסובר רבא שזהו טעמו של רבי יוחנן ולא כאב"י דאמר משום דאין רצוני כו' וכן הלכה כרבא ולא כר"ח דפסיק כאב"י.

בפשטות שיטת רבי יוחנן אליבא דאביי מופיעה כבר בדברי התנאים במשנה בגיטין (פ"ג מ"ה):

המביא גט בארץ ישראל וחלה - הרי זה משלחו ביד אחר. **ואם אמר לו טול לי הימנה חפץ פלוני - לא ישלחנו ביד אחר, שאין רצונו שיהא פקדונו ביד אחר.** הוי אומר, דינו של רבי יוחנן נכתב במפורש במשנה. ואכן ריש לקיש אומר בגמרא בגיטין (כ"ט ע"א):

כאן שנה רבי: אין השואל רשאי להשאיל, ואין השוכר רשאי להשכיר.

ואמנם **התוספות** בגיטין (שם ד"ה 'כאן שנה רבי') מנסים לחלק בין הסוגיא בגיטין, בה העקרון של רבי יוחנן אליבא דאביי מופיע כעקרון פשוט בדברי התנאים, ואילו בסוגיא הוא מופיע משמיה דאמוראים ושנוי במחלוקת:

אפילו למאן דאמר בהמפקיד (בבא מציעא דף ל"ו ע"א) שומר שמסר לשומר פטור שהרי מסרו לבן דעת, דאין יכול לומר לו אין רצוני שיהא פקדוני ביד אחר, **נהי דלא מיחייב מכל מקום לכתחילה אין לו לעשות.**

משמעויותם של דברים היא שכולי עלמא לא פליגי שלכתחילה אין ראוי להעביר את השמירה למישהו אחר אלא שסוגייתנו, בבבא מציעא, עוסקת בשאלה של חיוב בתשלום אם בכל אופן העביר לשומר אחר.

לעומתו, הרשב"א בגיטין (שם) מוכיח מהירושלמי בגיטין (פרק ג הלכה ה)¹ שרב דאמר שומר שמסר לשומר פטור ולא מצי אמר אין רצוני שיהא פקדוני ביד אחר, יודה שכאן שונה הדבר משום שב"תנאי גיטין נגעו בה דבהקפדה דבעל תליא מילתא". כלומר, לדעת הרשב"א אין ראיה מהמשנה שאף רב יודה במישור הלכתחילה, ומחלוקתם של רב ורבי יוחנן היא אף לכתחילה. אמנם רב מודה כמובן לדברי המשנה בגיטין אך המשנה עוסקת בתחום של תנאי גיטין שיש בו הקפדה יתירה ולכן לא יעבירו לשומר אחר.

1. "המביא גט בארץ ישראל וחלה כו' - מפני שחלה הא לא חלה לא לית הדא פליגא על רבי יוחנן דרבי יוחנן אמר שומר שמסר לשומר הראשון חייב רבי בא בריה דרבי חייה משום תנאי גיטין מה נפק מביניהון קידם הבעל ונטלה אין תימר משום תנאי גיטין יאות אין תימר שאין רצוני שיהא פקדוני ביד אחר הרי אין פקדונו ביד אחר..."

אמנם ניתן אולי לחלק ולומר שאף לדברי הרשב"א, שממנו משמע שלדעת רב אף לכתחילה יכול להעביר לשומר אחר, הדבר נכון דווקא בשומר שלא גרע מרמת חיוב שמירתו, אך בשומר שגרע מחיוב שמירתו כגון שומר שכר שמסר לשומר חנם, אזי לכתחילה עבר על העקרון של "אין רצוני שיהיה פקדוני ביד אחר". זאת לעומת סוגייתנו העוסקת בדיעבד בחיוב או פטור מתשלומים שם אומר אביי:

לטעמיה דרב לא מבעיא שומר חנם שמסר לשומר שכר, דעלווי עלייה לשמירתו. אלא אפילו שומר שכר שמסר לשומר חנם, דגרועי גרעה לשמירתו - פטור. מאי טעמא - דהא מסרה לבן דעת.

ואכן בסוגייתנו אין הבדל מבחינת היכולת לחייב בתשלומים לדעת רב בין עלווי עלייה לשמירתו או גרועי גרעה משמירתו.

מחלוקת הראשונים שעסקנו בה כעת דנה בשאלה האם לכתחילה יכול השומר להעביר את השמירה למישהו אחר.

אך יש לברר עוד בסוגייתנו העוסקת בשאלה האם יש חיוב תשלומים על שומר שהעביר לשומר אחר, מדוע לדעת רב פטור מתשלומים כשהעביר לשומר אחר?

- ניתן להציע שתי דרכים בהבנת **שיטת רב**:

א. אין כאן פשיעה בהעברת השמירה לשומר אחר, ולכן הכל תלוי ברמת השמירה בפועל בעת הנזק או הגניבה. אמנם השומר הראשון נמצא ברקע והוא עומד מול הבעלים כשהשני מהוה מעין שליח שלו לשומר.

ב. ההעברה לשומר אחר היא סוג של החלפת תפקידים והיא לגיטימית כיון שהשמירה שקיבל השומר היא **על החפץ**, וכל עוד החפץ שמור, שהרי העבירו לאדם אחר בן דעת, אין טענה כלפי הראשון. ברור שהשני מחליף את הראשון כלפי הבעלים. כלומר קבלת שמירה מתמקדת באחריות על החפץ ואינה קבלת מעמד בגברא מול הבעלים.

רש"י בסוגיה (ד"ה 'ולא מבעיא') מבאר: "דפטור מן האונסין, ואין לך לומר פשיעה היא זו **שמסרה לאחר**", ומשמע שפירש באופן הראשון.

הרמב"ן בסוגייתנו (ד"ה 'שומר שמסר לשומר רב אמר פטור') הולך בדרך השניה:

פירוש לגמרי פטור ולא משתעי דינא בהדיה כלל, שאם שומר שכר הוא הראשון ומסר ליה לשומר שכר שני קם השני תחתיו ומשתעי בעלים דינא בהדי שני, ואי אזיל ליה למדינת הים או שהעני ואין לו לשלם כלום פטור משום

דאמר ליה אוקמית לך גברא בחריקאי...² (ויעויין שם בהמשך דבריו כיצד הוא מסביר את היחס שבין דברי רב לבין משנתו).

לדעת רבי יוחנן אליבא דאביי ברור שרצון הבעלים הוא שהשומר כגברא ישמור על החפץ ולכן אינו יכול להעביר את החפץ למישהו אחר ואם העביר את החפץ חייב מסיבה זו.

• בהבנת שורש הבעיה בהעברת החפץ, **לדעת רבי יוחנן אליבא דאביי**, ניתן להציע שתי שיטות שונות אשר מצאנו בדברי רבותינו הגאונים והראשונים:

א. עצם העברת החפץ היא העברה על דעת הבעלים ומאותו רגע מתחייב השומר לשלם את החפץ **כמעין גזלן**.

ב. אם השומר מעביר את החפץ יש כאן פשיעה וכל מה שיקרה לחפץ אחר כך יוגדר כתוצאה של פשיעה זו (אלא אם כן מוכח אחרת).

אם נעיין בדברי **בה"ג** בהלכות (בבא מציעא סימן מד) נראה שהוא מביא את רבא כשיטת הפסיקה הלכה למעשה, ומסביר שלא פוסקים כשיטת אביי שאמירת "אין רצוני שיהיה פקדוני ביד אחר" היא סיבה לחיובא, וזו לשונו:

אלמא אף על גב דאין רצוני שיהא פקדוני ביד אחר, לענין חיובא לא מיחייבין ליה, דלגבי פרה מהא לא הויא פשיעותא כלל, וש"מ לא סבירא לן כרבי מאיר **דאמר כל המשנה על דעת בעל הבית נקרא גזלן...**

מדברי **בה"ג** אנו רואים שהוא מזהה את רבי יוחנן אליבא דאביי, עם שיטת רבי מאיר במשנה בבבא מציעא (ע"ח ע"א) שכל המעביר על דעת בעל הבית נקרא גזלן - כשיטה הראשונה המוסברת כאן.

אף **הרשב"א** בסוגייתנו אומר דברים מפורשים והולך באותו כיוון:

הא דאמר רב שומר שמסר לשומר פטור לאו למימרא שיהא מותר לכתחלה למסור לו דהא תנן דאם אמר לו טול לי ממנה חפץ פלוני אין משלחו ביד אחר ואמר רבי שמעון בן לקיש כאן שנה רבי אין השואל רשאי להשאל ואין השוכר רשאי להשכיר, **אלא דהכא בהא פליגי רב ורבי יומנן, דרב סבר לכתחלה הוא דלא הא דיעבד לאו פושע הוא ולא מחייב, דלא קיימא לן כרבי מאיר דאמר כל המעביר על דעתו של בעל הבית נקרא גזלן, ורבע יוחנן סבר דאפילו דיעבד נמי הוי ליה כגזלן וברשותיה קיימא, ואפילו לרבנן דאמרי המעביר על דעתו של**

2. עיין בחידושי הגאון רבי חיים הלוי סולוביצ'יק על הרמב"ם (הלכות נזקי ממון פ"ד הי"א) שמסביר את מחלוקת רבי יוחנן ורב ולמעשה מסביר את דעת רב באותו האופן שהרמב"ם מסבירו.

בעל הבית לא נקרא גזלן הני מילי במשנה ברשותו אבל במפקיד אצל אחר משעה שנכנסה לרשותו יצאת מרשות הראשון והרי היא אבודה אצלו.

לעומת שיטתם של בה"ג והרשב"א עומדים בעלי התוספות בסוגיין (ד"ה 'איו רצוני שיהא פקדוני ביד אחר') שפירשו כשיטה השניה:

אין לפרש דטעמא דחייב לרבי יוחנן אליבא דאביי משום דשינה מדעת המפקיד ולכך יתחייב בכל האונסין אפילו באונסין שהיו ראויין לבא ברשות שומר הראשון דאם כן מאי פריך אביי לרבא לקמן לימא ליה רבי אמי לרבי אבא מלאך המות מה לי הכא מה לי התם כו' והלא כיון דשינה מדעת בעל הפרה הוא חייב אפילו באונסין שהיו באין אפילו אם היתה ברשותו לכך הוצרך לתרץ שהשאל מדעת בעלים אלא יש לומר דהטעם הוא דחשיב כאילו פירש לו שאם ישנה מדעתו כגון שימסרנה לאחר שיהיה כאילו פשע בה וכל אונסין שיארעו לה שנוכל לתלות שאם לא מסרה לאחר שלא היו נארעים חייב בה כגון אם מתה בבית שומר שני דיש לתלות דהבלא דאותו בית קטלה ושמא אם היתה בבית שומר הראשון לא היתה מתה שבריא בית אחד יותר מאחר...

הוי אומר, לדעת התוספות ברור שהפשיעה בהעברת השמירה לאדם אחר מחייבת על מה שאירע מחמתה, ואנו תולים כל מה שניתן שאכן אירע מחמתה מלבד מה שמוכח אחרת.

הלכה למעשה פוסקים רוב הראשונים כפסיקתו של רבא בגמרא:

אמר רבא הלכתא שומר שמסר לשומר - חייב. לא מבעיא שומר שכר שמסר לשומר חנם, דגרועי גרעה לשמירתו. אלא אפילו שומר חנם שמסר לשומר שכר - חייב, מאי טעמא - דאמר ליה: **את מהימנת לי בשבועה, האיך לא מהימן לי בשבועה.**

ואף בשיטה זו יש לחקור על רקע הדברים דלעיל:

א. רבא עצמו סבר עקרונית ששומר שמסר לשומר פטור (כדעת רב), אלא שיכול הבעלים לתבוע את הבריור מהשומר הראשון. ולכן למעשה יתחייב השומר הראשון אם אינו יכול להישבע. לכן מעיר התוספות (ל"ו ע"ב, ד"ה 'אתי') שלדעת רבא אם אין צורך בבריור אז נפטר השומר הראשון וישלם השומר השני.

ב. ניתן להבין על פי דברי הגמרא בפשטות שרבא פוסק הלכה כרבי יוחנן לחלוטין, כלומר שאינו רשאי להעביר את החפץ לאחר, אלא שחולק על אביי בשורש סיבה זו האם היא דין בשמירה על החפץ או שזהו דין במעמדו של השומר כלפי הבעלים.³

על רקע ביאור דברי רבא בדרך זו, יתכן שחקירה זו בהבנת דברי רבא, שלמעשה מבוססת על חקירת היסוד בסוגייתנו, משמשת כיסוד למחלוקת אחרת שבין הרמב"ד והרמב"ם בסוגיית שומר למסר לשומר בתחום אחריות על נזקי החפץ - הבהמה.

סוגיית הגמרא בענין היא בבבא קמא (נ"ו ע"ב) ביחס למשנה (נ"ה ע"ב) שאומרת "מסרה לרועה נכנס הרועה תחתיו", ובגמרא שם דנים בסוגיה זו ביחס לשומר שמסר לשומר. הרמב"ם בהלכות נזקי ממון (פ"ד הי"א) פוסק:

מסר השומר לשומר אחר השומר הראשון חייב לשלם לניזק, שהשומר שמסר לשומר חייב, והרי הניזק אומר לו למה לא שמרת אתה בעצמך ומסרת לאחר שלם לי אתה ולך עשה דין עם השומר שמסרת לו אתה, מסרה השומר לבנו או לבן ביתו או למסעדרו נכנסו תחת השומר וחייבין.

אומר הרמב"ם שטענת "אין רצוני שיהיה פקדוני ביד אחר" יכולה להיטען גם על ידי הניזק. ועל כך משיג הרמב"ד במקום:

כל זה אינו מחוור אלא הניזק גובה מן השני או מאיזה שירצה ועד שאומר לשומר יאמר לבעלים למה לא שמרת אתה את שורך וחיי ראשי כל מה שכתב בזה שלא לצורך הוא דליכא למימר הכא אין רצוני שיהא פקדוני ביד אחר שהרי הבעלים אינם מפסידיים כלום.

טוען הרמב"ד כנגד הרמב"ם שבפשטות טענת "אין רצוני שיהיה פקדוני ביד אחר" אינה שייכת כלל לניזק אלא לבעלים. ולכן כאן הניזק יכול לגבות מהשני או מהראשון או מכל מי שאחראי בענין.

יש להוסיף ולשאול שהרי הרמב"ם פוסק כדעת רבא בגמרא בבבא מציעא⁴ ומזכיר את היסוד של "אין רצוני שיהיה פקדוני ביד אחר" רק במישור הלכתחילה כדברי המשנה

3. אופי חקירה זו הוא כחקירה דלעיל בדברי אביי, שם חקרנו אם זהו דין בפשיעה והשלכותיה או שזהו דין במעמדו של השומר כלפי הבעלים שמסיבה זו אינו רשאי להעביר את החפץ ואם העביר את החפץ הוא משנה מדעת הבעלים ונקרא גזלן.

4. רמב"ם הלכות שכירות פ"א ה"ד: "...ואין השואל רשאי להשאיל אפילו שאל ספר תורה שכל שקורא בו עושה מצוה לא ישאילנו לאחר, וכן אין השוכר רשאי להשכיר אפילו השכירו ספר תורה לא ישכירונו לאחר שהרי זה אומר לו אין רצוני שיהיה פקדוני ביד אחר. עבר השומר ומסר לשומר השני

בגיטין, ואילו אם עבר ומסר לשומר אחר חייב מדין "את מהימנת לי בשבועה", ואילו כאן מביא הרמב"ם את הנימוק של "אין רצוני" כנימוק במישור הדיעבד? וניתן לחלק ולומר שלדעת הראב"ד אין השומר הראשון מתחייב אוטומטית על עצם ההעברה לשני אלא יש לבדוק מי אחראי למה שקרה. ולכן הבעלים יכולים לטעון שההעברה לשני גרמה למה שאירע, בעוד שהניזק אין לו כל טענה אלא בודקים מי אחראי על פי דין למה שאירע לניזק והוא נושא באחריות.

אך הרמב"ם נראה שמבין שהטענה "אין רצוני" שיהיה פקדוני ביד אחר" היא טענה עקרונית שאומרת לשומר הראשון שהוא נשאר האחראי הבלעדי לכל מה שקרה. אמנם חלקו אביי ורבה אם ההעברה לשני היא פשיעה שמחייבת בתשלום או שהיא רק בסיס לטענה של "את מהימנת לי בשבועה", ובכך פסק הרמב"ם כרבה, אך בכל אופן השומר הראשון נשאר בתמונה וההידיינות של הבעלים היא איתו ולא עם השומר השני, ולכן יכול הניזק להעלות את הטענה הזו כטיעון מצידו המבוסס על הגדרות היסוד של מעמד השומרים.

אם יש עדים ששמרה השומר השני כדרך השומרין ונאנס פטור השומר הראשון שהרי יש עדים שנאנס, ואם אין שם עדים חייב השומר הראשון לשלם לבעלים מפני שמסר לשומר אחר ויעשה הוא דין עם השומר השני, אפילו היה הראשון שומר חנם ומסר לשומר שכר **חייב, שהרי יש לבעל החפץ לומר לו אתה נאמן אצלי להשבע וזה אינו נאמן...".**